

Tünzalə Tofiq qızı Qurbanova, i.e.n., dos.

Amalya İlqar qızı Allahverdiyeva

Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti (UNEC), magistr

Email: amelia.allaxverdieva99@mail.ru

KORONAVİRUS PANDEMİYASI VƏ POSTPANDEMİYA DÖVRÜNDƏ MALİYYƏ TƏHLÜKƏSİZLİYİNİN TƏMİN EDİLMƏSİ MƏSƏLƏLƏRİ

Xülasə

Postsovet məkanının iqtisadiyyatında obyektiv bazar iqtisadi qanunauyğunluqlarının və tarixi amillərin təsiri altında gedən mürəkkəb transformasiya prosesi zamanla əhəmiyyətli dərəcədə ləngiyəcək və son illərdə iqtisadi artımı əhəmiyyətli dərəcədə azaldan dərin böhranlarla müşayiət olunmuşdur. Tədqiqatın məqsədi pandemiya və postpandemiya dövründə ölkənin iqtisadi və maliyyə təhlükəsizliyinin təmin edilməsi sisteminin xüsusiyyətlərinin hərtərəfli elmi tədqiqi və transformasiya iqtisadiyyatında dövlətin iqtisadi təhlükəsizliyinin təmin edilməsi metodologiyasının işlənilib hazırlanmasıdır. Tədqiqat işində ilk dəfə olaraq koronavirus pandemiyası və postpandemiya dövründə maliyyə təhlükəsizliyinin təmin edilməsinin Azərbaycan üzrə mövcud vəziyyətinin təhlili və qiymətləndirilməsi aparılmış, əsas istiqamətlər müəyyənləşdirilmişdir.

Açar sözlər: maliyyə, sosial-iqtisadi, postpandemiya, təhlükəsizlik

UOT: 339

JEL: M17

Giriş

Postsovet məkanının iqtisadiyyatında obyektiv bazar iqtisadi qanunauyğunluqlarının və tarixi amillərin təsiri altında gedən mürəkkəb transformasiya prosesi zamanla əhəmiyyətli dərəcədə ləngiyəcək və son illərdə iqtisadi artımı əhəmiyyətli dərəcədə azaldan dərin böhranlarla müşayiət olunmuşdur. Dünyada belə iqtisadi transformasiya təcrübəsi, finansal idarə etmənin təkmilləşdirilməsi və onun iqtisadi təhlükəsizliyinin təmin edilməsi üçün yanaşmaların axtarışını çətinləşdirir və bu da öz növbəsində bu tədqiqatın mövzusunun aktuallığını təsdiqləyir.

Bu gün iqtisadi münasibətlərdə ziddiyyətlər qalmaqdadır və bütün səviyyələrdə təsərrüfat subyektlərinin təhlükəsizliyinə yeni təhdidlər yaranır. Müasir şəraitdə milli təhlükəsizliyin əsas komponentlərindən biri olan iqtisadi təhlükəsizlik xüsusi əhəmiyyət

kəsb edir. İqtisadi təhlükələrin mövcud miqyası maliyyə təhlükəsizliyi probleminin həllini tələb edir.

Maliyyə təhlükəsizliyinin təmin edilməsi məsələləri elmi müzakirələrdə qaldırılır və elmi dairələrdə artan maraq doğurur, müasir dövlət idarəçiliyinin bir çox normativ sənədlərində də öz əksini tapır. Maliyyə təhlükəsizliyi iqtisadi kateqoriya kimi bu gün müxtəlif təsərrüfat subyektlərinin və iqtisadi sistemlərin idarə edilməsinin nəzəriyyə və praktikasında istifadə olunur.

Hazırda maliyyə təhlükəsizliyi və ölkənin maliyyə təhlükəsizliyi anlayışlarının mahiyyəti tamamlanmaqda və genişləndirilməkdədir. Həmçinin, ölkənin maliyyə təhlükəsizliyinin göstəriciləri sistemi və onların həddi qiymətləri mübahisəli olaraq qalmaqdadır.

Ən mühüm idarəetmə vasitələri bunlardır: real və gələcək təhlükələrin müəyyən

edilməsi; onların nəticələrinin aradan qaldırılması və qarşısının alınması; iqtisadi təhlükəsizliyə təhdidlərin yaranması və inkişafının səbəb və amillərinin öyrənilməsi; regional iqtisadi idarəetmənin inkişafının prioritet istiqamətləri olan iqtisadi təhlükəsizliyin təmin edilməsi mexanizmlərinin işlənilib hazırlanması.

Maliyyə təhlükəsizliyi sisteminin nəzəri əsasları

Maliyyə təhlükəsizliyi bütün səviyyələrdə maliyyə fəaliyyətini qorumaq üçün tədbirlər, üsullar və vasitələrin məcmusudur.

Maliyyə təhlükəsizliyi dövlətin ən mühüm funksiyasıdır. Dövlətçilik tarixi boyu əhalinin sabit maliyyə təminatı problemi ən mühüm məsələlərdən biri olmuşdur, çünki hər bir ölkənin iqtisadi təhlükəsizliyi ondan asılıdır. Bu problem cəmiyyətin inkişafının hər bir mərhələsində iqtisadi artımı təmin etmək vəzifəsinin törəməsidir. Maliyyə təhlükəsizliyi ölkənin makro və mikroiqtisadi təhlükəsizliyinin, o cümlədən onun iqtisadi və ümumilikdə milli komponentlərinin tərkib elementidir.

E.Koçetov və Q.Petrovaya görə, maliyyə axınlarının yeni məzmununun mahiyyəti ondan ibarətdir ki, onlar bir tərəfdən reproduksiya dövründən qoparaq (virtual geoloji məkana daxil olur), digər tərəfdən, onlar yeni məzmun üçün dəyər mübadiləsi. Bu vəziyyətdə ekvivalent mübadilədən uzaqlaşma və maliyyə axınlarının spekulyativ kapitala köçürülməsi prosesinin dərinləşməsi maliyyə vəsaitlərinin hərəkətinin ən son tarixi və global tənzimlənməsinə bənzər iqtisadi vəziyyətdir ki, bu zaman maliyyə idarəetməsi və maliyyə hüququ (bir hissəsi kimi maliyyə menecmenti) yeni funksiyalar götürür. İnvestisiya prosesində vasitəçilik edən reproduktiv maliyyə ilə global maliyyə bazarının müəyyən hissəsində vasitəçilik edən virtual maliyyə arasında tarazlıq (hüquqi və iqtisadi

fərq meyarlarının aydın şəkildə anlaşılması) səmərəliliyin təmin edilməsinin əsas elementlərindən birinə çevrilir.

Maliyyə-hüquqi tənzimləmənin bu iki sahəsinin (real və virtual maliyyə) fərqlənməməsi ölkənin xarici maliyyə öhdəliklərinin global maliyyə dövrüdə real və virtual maliyyə öhdəliklərinin manipulyasiyasından asılı olaraq artdığı zaman əsassız dövlət borcunun yığılmasına səbəb olur.

Bu bəyanat maliyyə təhlükəsizliyinin təmin edilməsi zərurətinə dair global baxışı təqdim edir.

Maliyyə təhlükəsizliyinin həyata keçirilməsində monetar təhlükəsizliyin yerini və işini daha az çətin aydınlaşdırmaq ondan ibarətdir ki, maliyyə aktivlərinin olmaması iqtisadiyyatın müxtəlif sahələrində ən sıxıcı ehtiyacların çatışmayan subsidiyalaşdırılmasına səbəb olur və müvafiq olaraq ölkədə ictimai təhlükəsizliyə xələl gətirir.

Eyni zamanda, bu ən ümumi qarşılıqlı əlaqə iqtisadi mahiyyətinə görə fərqli olan hadisə və proseslərdə öz konkret ifadəsini tapır. Hər bir dövlətin iqtisadi rifahının tərkib hissəsi olan maliyyə təhlükəsizliyi milli, iqtisadi, sosial və demografik amillərin geniş spektrini əhatə etdiyindən dövlət siyasətinin prioritet istiqamətidir.

Şəkil 1-də maliyyə təhlükəsizliyi ilə ayrılmaz şəkildə bağlı olan və milli təhlükəsizliyin əldə edilməsinə töhfə verən dövlət təhlükəsizliyinin əsas kateqoriyaları göstərilir.

Təqdim olunan sxemi daha aydın başa düşmək üçün orada göstərilən anlayışlara təriflər vermək lazımdır.

Milli təhlükəsizlik - dövlətin siyasi, sosial, iqtisadi, hərbi, ekoloji aspektləri də daxil olmaqla, milli maraqları geniş mənada qoruduğu dövlət; xarici iqtisadi fəaliyyət, kütləvi qırğın silahlarının yayılması, habelə insanların mənəvi və intellektual dəyərlərinə təhlükələrin qarşısının alınması ilə bağlı risklər.

Müxtəlif müəlliflər iqtisadi təhlükəsizlik və maliyyə təhlükəsizliyi anlayışlarını özünə-məxsus şəkildə şərh edir, eyni zamanda onların müxtəlifliyini və müəllif unikallığını qeyd etmək lazımdır.

Maliyyə təhlükəsizliyinin təmin edilməsinin əsas sahələrinin qiymətləndirilməsi

Müasir şəraitdə iqtisadiyyatın daimi və idarəolunan tərəqqisi və maliyyə təhlükəsizliyi maliyyə bazasının təkmilləşdirilməsi şərti ilə təyin olunur.

2021-2022-ci illər üçün dövlət maliyyə planından bu il istifadə 18 milyard 495 milyon manat proqnozlaşdırılır. Bu, 2018-ci ildə deyil, 2 milyard manat və ya 12 faizdir. Bu il dövlət maliyyə planından istifadənin illik ÜDM-də xüsusi çəkisi 28 faiz təşkil edir.

2019-cu il üçün dövlət xərcləmə planı üzrə təxminlərin əvvəlki ilin göstəriciləri ilə yaxından araşdırılması bizə müşayiət olunan nümunələri tədqiq etməyə imkan verir: Xərc planının istifadələrində sosial cəhətdən yerləşdirilmiş istehlakların payı artacaq. 2018-ci illə müqayisədə məktəbdə, sosial sığortada, mədəniyyətdə və fəhləlikdə bütün istifadələrin dövlət xərcləri planının tam istehlakdakı payı 9,8 faiz genişlənərək 33,0 faizə yüksəlmişdir.

Bu il iki dəfə dövlət pulunu alçaltmaq seçiminə sonradan əksər ailə mallarının xərclərinin genişlənməsinə baxmayaraq, iş, annuitet və sosial taksitləri genişləndirmək üçün davam edən ilin maliyyə planında nə qədər dəstəklərin bölüşdürülməsi əhəmiyyət kəsb etmir. 2019-cu ilin dövlət xərcləri planında əmək haqqı tarifləri üzrə istehlak 3523,6 milyon manat təşkil edir ki, bu da bir il öncəki göstəricidən 73,1 milyon manat və ya 3 faiz çoxdur. Rifahın, mədəniyyətin, ifadələrin və idmanın praktiki sahələrində heç bir şəkildə kompensasiyanın genişləndirilməsi normal deyil.

Təlimat sahəsində kompensasiyalardan istifadənin 70,6 milyon manat artacağı proqnozlaşdırılır ki, bu da əvvəlki illə müqayisədə 6,5 faiz çoxdur. 2019-cu ildə annuitetlərin və sosial güzəştlərin ödənilməsi üçün 1827,1 milyon manat ayrılacaq. Azərbaycan hökuməti 2019-cu il üçün normal illik genişlənməni 4,3 faiz səviyyəsində təxmin etsə də, dostluq xərclərinin normal kritik genişlənməsi güc verir.

Bu il siyasətin həyata keçirilməsi, asayışın qorunması və icra hakimiyyətinin xərcləri 23,3 faiz artacaq. 2019-cu ildə yuxarı və mərkəzi orqanlara 569,6 milyon manat vəsaitin yanması nəzərdə tutulur. Bu, ötən dövrlə müqayisədə 24,8 milyon manat və ya 4,3 faiz çoxdur. Həmçinin, bu il qanuni icra və polis orqanlarının dəstəklənməsi üçün 1 milyard 208 milyon manat vəsaitin ayrılması nəzərdə tutulur ki, bu da 2020-ci ildə deyil, 19 milyon manat və ya 1,5 faizdir.

Bir qayda olaraq, 2019-cu ildə siyasətin həyata keçirilməsinə, polisin şəxsi kapitalına 1 milyard 778 milyon manat xərclənəcək ki, bu da ötən dövrlə müqayisədə 6,1 milyon manat və ya 0,3 faiz çoxdur. Maliyyə planının müxtəlif seqmentləri üzrə istehlaklar arasında kəskin ziddiyyətlər mövcuddur.

Bu şəkildə, maraqlıdır ki, təxminən 2005-ci ildən başlayaraq, dövlət maliyyə planından istifadənin azalacağı proqnozlaşdırılır. Tam istifadələrdə azalma təxminən 11,9 faiz olsa da, azalmaların ölçüsü bir şeydən digərinə fərqli idi. Bir neçə xüsusi hal ilə, dövlət xərcləri planının istehlakının bütün əhəmiyyətli sahələrində azalma oldu. Dövlət öhdəliyinin və öhdəliklərinin tənzimlənməsi xərclərinin iki dəfədən çox olması nəzərdə tutulur. 2019-cu ildə öhdəlik və öhdəliklərin ödənilməsi üçün 1 784,1 milyon manat vəsaitin yanması proqnozlaşdırılır. Bu, 998,9 milyon manat və ya iki dəfə çoxdur.

Öz növbəsində dövlət borcunun ödənilməsi xərclərinin ümumi büdcənin xərclər hissəsində xüsusi çəkisi əvvəlki dövrlə müqayisədə 5,9 faiz artaraq 3,7 faizdən 9,6 faizə yüksəlib. Müstəqillik dövründə ilk dəfədir ki, dövlət borcunun ödənilməsinə büdcənin köməyi ilə bu qədər vəsait ayrılır. Dövlət borcu xərclərinin əsas hissəsini və ya 82,5 faizini xarici borclar, qalan hissəsini isə daxili borclar təşkil edəcək. 2020-ci ilin dövlət maliyyə planında dövlət öhdəliyi üzrə istehlaklar gəlirlərin 10,5 faizini, istifadələrin isə 9,7 faizini təşkil edir. Bu o deməkdir ki, bu məsrəflərin gəlirlər və istifadələr üçün payı sürətlə global praktikada icazə verilən həddə doğru irəliləyir (10%). Müqayisə üçün qeyd edək ki, 2019-cu ilin maliyyə planı göstəricisində dövlət öhdəliklərinin idarə edilməsinin xərc planı istehlakında payı 3,7 faiz təşkil edib. Manatın məzənnəsinin daha da aşağı salınması naməlum öhdəliyin tənzimlənməsi xərclərini də genişləndirəcək. Dövlət öhdəliyi və öhdəlikləri üzrə dövlət maliyyə planının istehlakının belə kəskin genişlənməsi xaricdə ən çox yayılmış əldə etmə üsulunun sürətlə genişlənməsi ilə əlaqədardır. Məsələn, 2019-cu ildə Azərbaycanın məlum olmayan öhdəliyinin həcmi 3,4 milyard manat idisə, təxminən 6 il ərzində bu aktivlər nə qədər 3,5 milyard ABŞ dolları və ya 100% genişlənərək 6,9 milyard manata çatıb. 2020-ci ildə 334,3 milyon manat naməlum öhdəlik üzrə faiz taksitlərinə, 1139,7 milyon manat əsas taksitlərə xərclənmişdir. Hazırda ölkə iqtisadiyyatına neft pullarının axınının kəskin şəkildə azaldığı bir vaxtda hökumətə külli miqdarda borcların büdcə hesabına ödənilməsi ciddi narahatlığa çevrilə bilər. Dünya iqtisadiyyatında böhran meyillərinin səngiməməsi, bu səbəbdən beynəlxalq neft birjalarında “qara qızıl”ın qiymətinin hər gün aşağı düşməsi ölkəni xarici borclarının vaxtında qaytarılması problemi yarada bilər. Dövlət

siyasətində prioritet elan edilməsinə baxmayaraq, cari ilin büdcəsində elm sahəsinə ayrılan xərclər 15,2 milyon manat (10,1 faiz), ali təhsilə ayrılan xərclər 42,2 milyon manat (14,5 faiz) azalmışdır.

COVID-19 pandemiyası müstəqillikdən sonrakı ilk onillikdən bəri həm dünyada, həm də Azərbaycanda ən böyük iqtisadi şok ola bilər. Artımın 2022-ci ildə bərpa ediləcəyi gözlənilir, lakin ciddi fiskal təzyiqlər, əsas əmtəə ixrac bazarlarının bərpaşından asılılıq və işçi qüvvəsi profisitləri və əhalinin qeyri-bərabər və yavaş peyvəndlənməsi səbəbindən bərpa sürəti olduqca qeyri-müəyyən olaraq qalır (IMF, 2021). Proqnozlar onu deməyə əsas verir ki, növbəti illərdə ölkələrin hər birində iqtisadi artım müsbət qalsa da, pandemiya əvvəlki dövrlə müqayisədə daha yavaş olacaq. 2008-ci il global maliyyə böhranından və 2014-2015-ci illərdə əmtəə bazarının çökməsindən sonra dirçəlmə gözlənilməyindən daha yavaş olub və iqtisadiyyat böhrandan əvvəlki səviyyəyə qayıtmayıb.

2021-ci ilin birinci rübündə Azərbaycanda iqtisadi fəaliyyət səngiyib, lakin bəzi bərpa əlamətləri görünməyə başlayıb. Tranzit sərnişinlər, pərakəndə satış və iş yeri fəaliyyəti də daxil olmaqla bir sıra iqtisadi fəaliyyət göstəricilərini izləyən Google Mobility-nin məlumatları göstərir ki, 2020-ci ilin əvvəlində, pandemiya vurmazdan əvvəl müəyyən edilmiş baza səviyyəsi yalnız ictimai nəqliyyat tərəfindən üstələnilib (Şəkil 1). Mağazaları və iş yerlərini ziyarət edən insanların sayı kimi digər fəaliyyət göstəriciləri pandemiya əvvəlki baza səviyyəsindən xeyli aşağıda qaldı.

2021-ci ildə Asiyada maliyyə inkişafının 6,2% səviyyəsində proqnozlaşdırılır. Bir qayda olaraq, monetar bərpa kursu günün çox hissəsini sərif edəcək və ÜDM ən tez 2022-ci ildə fövqəladə vəziyyətə qədərki səviyyəyə qayıdacaq. Yardım sahəsinin toplanma

sahəsi ilə ziddiyyət təşkil edən iqtisadiyyatda kritik təklifə malik olduğu yaradılan ölkələrin iqtisadiyyatları sərt şəkildə dözdü. 2018-ci ildə yaradılmış dövlətlərdə yardım sahəsində ÜDM-in 70%-i normallaşdırılıb. Yardım sahəsi ABŞ-da ÜDM-in 80%-ni, Fransada 80%-ni, Böyük Britaniyada 78%-ni, İtaliyada

74%-ni, Yaponiyada 71%-ni, Almaniyada 71%-ni, Kanada və Avstraliyada 70%-ni təşkil edirdi. Pandemiya səbəbindən nəqliyyatda, səyahət sənayesində və ictimai iasədə azalma yaradılmış ölkələrdə yardım sahəsinin ÜDM-dəki hissəsini əsaslı şəkildə azalmışdır.

Cədvəl 1

Covid-19 Azərbaycan iqtisadiyyatı təsirinin PEST analizi

Siyasi faktorlar
<ul style="list-style-type: none"> Bəzi ölkələrdə uzaqdan məsləhətləşmələrin təşkili ilə bağlı texniki xərcləri ödəmək üçün tibb təşkilatlarına əlavə maliyyə vəsaiti almaq imkanı
İqtisadi faktorlar
<ul style="list-style-type: none"> Bank kreditlərinin ödənilməsində güzəştlərin tətbiq edilməsi
Sosial faktorlar
<ul style="list-style-type: none"> məhdud resursların bölüşdürülməsinin monitorinqi və planlaşdırılması. xəstəliklərin diaqnostikasının avtomatlaşdırılması istifadə olunan rabitə vasitələrinə və həkimin yerləşdiyi yerə məhdudiyyətlərin aradan qaldırılması
Texnoloji faktorlar
<ul style="list-style-type: none"> teletibbdən istifadənin genişləndirilməsi COVID-19 xəstələrinin müalicəsi üçün lazım olan əsas resursların balansının monitorinqi üçün elektron sistemlər (ixtisaslaşdırılmış xəstəxanalarda və reanimasiya şöbələrində pulsuz çarpayılar, PPE (fərdi mühafizə vasitələri) ehtiyatları, dərmanlar və sınaq reagentləri) həkimlərin və xəstələrin distant konsultasiya imkanları barədə məlumatlandırılması adi məsləhətləşmələrin təxminən 80%-inin distant aparılması

Mənbə: <https://www.taxes.gov.az/az/post/1005> məlumatları əsasında müəllif tərəfindən tərtib olunub.

COVID-19 xəstələrinin müalicəsi üçün lazım olan əsas resursların balansının monitorinqi üçün elektron sistemlər (ixtisaslaşdırılmış xəstəxanalarda və reanimasiya şöbələrində pulsuz çarpayılar, PPE (fərdi mühafizə vasitələri) ehtiyatları, dərmanlar və sınaq reagentləri) resurs çatışmazlığının aradan qaldırılmasında mühüm rol oynamışdır.

Buna baxmayaraq, əksər hallarda bu sistemlərin funksionallığı qərar qəbul edənlərə yaranan problemlə sahələr və mövcud ehtiyatlar barədə məlumat verməklə məhdudlaşdırdı, resursların yenidən bölüşdürülməsinə dair qərarlar əl ilə qəbul edilirdi. Gələcəkdə bu qərarların ən azı bəziləri (xəstələrin yerin mövcud olduğu xəstəxanalara göndərilməsi,

nümunələrin daha az məşğul olan laboratoriyalara göndərilməsi) avtomatlaşdırıla bilər.

Pandemiya ilə bağlı qadağancedici tədbirlər əmək bazarının və biznesin vəziyyətinə əsaslı şəkildə təsir göstərir. Beynəlxalq Əmək Təşkilatı dünyada işsizliyin 5,3 milyondan 24,7 milyona qədər insana təsir edə biləcəyini qiymətləndirir. Makroiqtisadi Təhlil və Qısamüddətli Proqnozlaşdırma Mərkəzi 25 milyon insanın öz mövqelərini itirə biləcəyini qiymətləndirir ki, bu da çox böyük rəqəmdir. Beynəlxalq Əmək Təşkilatının qeyd etdiyi kimi, Covid "işləyən yoxsulların" sayını artıracaq: onların sayı 20,1-35,0 milyon nəfər artacaq.

Dünya İqtisadi Forumunun məlumatına görə, pandemiya səbəbindən bir neçə

milyard insan sosial məsafəni kompensasiya etmək üçün evlərindən ayrılıb. Ümumdünya pandemiya monetar hərəkətə təsir etdi, səylərdə pul çətinlikləri yaratdı və müəssisələrin məşqlərini məhdudlaşdırdı. Beynəlxalq Əmək Təşkilatının məlumatına görə, mövqelərin azalması kəskin xarakter alıb. Müxtəlif millətlər işğallarla ayaqlaşmağa çalışsalar da, ümumiyyətlə, bu planetdə baş verənləri həll etmək ağılaşmazdır. Müvafiq olaraq, planetdəki mövqelərin sayı 2019-cu ilin fevral ayında COVID-19 pandemiyası səbəbindən 57%, apreldə isə 85% azalıb.

Pandemiyanın yaratdığı sosial problemlərin azaldılması və ya aradan qaldırılması üçün görülməli əsas tədbirlər Beynəlxalq Əmək Təşkilatının Koronavirus və iş həyatı hesabatında öz əksini tapıb. Qısa müddət ərzində bir neçə ölkə sosial təminat, qısa iş saatları, ödənişli məzuniyyətlər, biznesin ölçüsündən asılı olmayaraq müəssisələrə pul və ödənişli dəstək və açıq fəaliyyət sahələri üçün kredit və pul yardımını genişləndirmək üçün səy göstərdi. 2020-ci ildə ölkədə 129 000 yeni vəzifə açılıb və peşələrin 54,9%-i məxfi sahəyə düşüb. Ölkədə son dövrlərdə əldə edilmiş vəzifələrin 6,2%-i yeni qurulmuş müəssisə və birliklərdə, 0,3%-i fəaliyyətini davam etdirən təsərrüfat və birliklərdə, 74,8%-i mövcud müəssisə və birliklərdə, 18,7%-i müxtəlif tədbirlərdə görülüb (Şəkil 2). Vəzifələrin sayının genişlənməsinin səbəblərindən biri idarəetmə tədbirlərinin həyata keçirilməsi yolu ilə özəl sahədə iş müqavilələrinin başa çatdırılması və ödənişli dövlət vəzifələrində genişləndirilməsi olmuşdur. Bununla belə, Azərbaycan Respublikası Statistika Komitəsinin hesabatında bildirilir ki, 2020-ci ildə ölkədə 20,1 min vəzifə bağlanıb. Peşələrin 20,4%-i müəssisə və assosiasiyaların fəaliyyətinin dayandırılması, 79,6%-i isə mövcud müəssisə və birliklərdə ixtisar olması səbəbindən bağlanıb.

Nəticə

Dövlətin maliyyə təhlükəsizliyi ölkədə maliyyə axınının elə bir hərəkətidir ki, maliyyə sektorunda milli maraqların daxili və xarici maliyyə təhdidlərindən qorunmasına, habelə ölkənin maliyyə sisteminin sabit fəaliyyət göstərməsinə, fasiləsiz fəaliyyətinə zəmanət verir və maliyyə resurslarının davamlı inkişafı üçün təsərrüfat subyektlərinə ötürülməsi funksiyalarının maliyyə bazarları tərəfindən yerinə yetirilməsini təmin edir. Azərbaycan vergi sisteminin qeyri-kamilliyi ondan ibarətdir ki, o, yüksək texnologiyalı sənayenin inkişafına təkan vermir; əsasən fiskal xarakterini saxlayır; büdcə vəsaitlərinin xərclənməsində səmərəsizliyə səbəb olur; regionları vergitutma bazasının genişləndirilməsinə təkan vermir; vergidən yayınma üçün əhəmiyyətli imkanlar qaldığından rəqabət üçün qeyri-bərabər şərait yaradır. Azərbaycanın maliyyə təhlükəsizliyini təmin etmək üçün əsas vəzifəsi yüksək keyfiyyətli, suveren maliyyə və bank sisteminin yaradılması olan bir sistem yaratmaq lazımdır, onun əsas funksiyası maliyyənin özünü təmin etməsi olmalıdır.

2020-ci ilin mart ayından başlayaraq ölkəmizdə karantin rejimi elan edilmiş və bir sıra tədbirlər həyata keçirilmişdir. Pandemiyanın ölkəyə vurduğu mənfi iqtisadi və sosial təsirə qarşı çıxmaq üçün hökumət işsizlərə (2019-cu ildə 5,5%) və kiçik və orta biznesə böyük dəstək göstərmiş, banklara dövlət zəmanətləri verilmişdir. Pandemiyanın mənfi təsirinə məruz qalan sektorlarda çalışan 300 min fərdi (mikro) sahibklərə milyon manat (47 milyon ABŞ dolları) vəsait ayrılmışdır. Bundan əlavə gəlir vergisi ödəyiciləri üçün də 75% güzəşt nəzərdə tutulmuş, ərzaq və tibbi təhlükəsizlik malları Əlavə Dəyər Vergisindən (ƏDV) azad edilmişdir.

Qeyd etmək lazımdır ki, Azərbaycan maliyyə təhlükəsizliyini belə bir mövqe ilə təmin edə biləcək unikal imkanlara malikdir. Əvvəla, bu, onun böyük sərvətidir ki, onun böyük sərvəti zəruri qanunvericilik bazası və infrastrukturunu olmadığından iqtisadi münasibətlər prosesinə cəlb olunmur və əlavə dəyər yaratmır ki, bu da milli iqtisadiyyatın səmərəliliyini bütünlüklə əhəmiyyətli dərəcədə azaldır.

Ümumilikdə isə dövlətin maliyyə təhlükəsizliyini təmin etmək üçün kənd təsərrüfatı və mədəncilik işğaldan azad edilmiş regionlarda da inkişaf etdirilməli, qeyri-neft sektoru və turizmin inkişafına güclü təkan verilməli, ölkədə kölgə iqtisadiyyatı ilə mübarizə daka aktiv şəkil almalı, vergidən yayınmaların aradan qaldırılması və şəffaflıq məqsədilə nağdsız ödənişlərə keçid geniş şəkildə vüsət almalıdır.

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI

1. "Ağıllı şəhər" (Smart city) və "Ağıllı kənd" (Smart village) konsepsiyalarının hazırlanması haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı. Bakı, 19 aprel 2021-ci il
2. Azərbaycan Respublikasında iqtisadi rayonların yeni bölgüsü haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı. Bakı, 7 iyul 2021-ci il.
3. Bağirova, F. Şərqi-Zəngəzur iqtisadi rayonu işğaldan azad edilmiş torpaqların

inkişaf və tərəqqi mərhələsinə qədəm qoymasının rəmzi kimi. 07/04/2022.
<https://1news.az>.

4. Əliyev, Ş.T. Pandemiya və postpandemiya şəraitində Azərbaycanın iqtisadi əhlükəsizliyinin aktual məsələləri // AMEA, İqtisadiyyat İnstitutu, № 05, 2020.

5. İbadoğlu, Q.A , Əhmədov İ.N, (2018), Dövlət büdcəsinə nəzarət. Bakı, "Elm", -123 səh

6. Əkbərova S. D. (2018), Müasir şəraitdə maliyyə nəzarətinin təkmiləşdirilməsi istiqamətləri . Bakı, UNEC, -167 səh

7. Hacıyev .R.İ (2017), Təftiş və nəzarət, Bakı, "Azərşər",-311 səh.

8. Səbzəliyev S. M. Rzayev Q.M, Abbasov Q. Ə. (2017), Nəzarət və təftiş, Bakı "Elm",-261 səh.

9. Дробозина Л.А (2012) Финансы. Учебник. М. ЮНИТИ, - 521 с.

10. Елисеева И.И., Юзбашев М.М (2014) Общая теория статистики, М. ЮНИТИДАНА, -415

11. Поляка. Г.Б (2015) Финансы и кредит М.: Волтерс Клавер, - 412 с

12. [vergiler.az/news/international/590.html](https://www.vergiler.az/news/international/590.html), 04.05.2022

13. [cnbc.com/2017/09/27/japanese-banks-cryptocurrency-j-coin.html](https://www.cnbc.com/2017/09/27/japanese-banks-cryptocurrency-j-coin.html), 01.02.2022

14. investopedia.com/terms/i/initial-coin-offering-ico.asp#citation-5, 01.02.2022

15. reuters.com/article/egypt-bitcoin-idUSL4N1L33NK, 10.03.2022

Гурбанова Тунзала Тофиг кызы
Аллахвердиева Амалия Ильгар кызы

ВОПРОСЫ ФИНАНСОВОЙ БЕЗОПАСНОСТИ В ПЕРИОД ПАНДЕМИИ КОРОНАВИРУСА И ПОСТПАНДЕМИИ

Резюме

В постсоветской экономике сложный процесс трансформации под влиянием объективных рыночных экономических законов и исторических факторов со временем значительно замедлился и сопровождался глубокими кризисами, значительно снизившими экономический рост в последние годы. Целью исследования является проведение комплексного научного исследования особенностей системы экономической и финансовой безопасности страны в условиях пандемии и постпандемии и разработка методологии обеспечения экономической безопасности государства в условиях трансформационной экономики. были определены основные направления.

Ключевые слова: финансы, социально-экономические, постпандемические, безопасность.

Gurbanova Tunzala Tofiq gizi
Allahverdiyeva Amalya Ilgar gizi

ISSUES OF FINANCIAL SECURITY IN THE PERIOD OF CORONAVIRUS PANDEMIA AND POSTPANDEMIA

Summary

In the post-Soviet economy, the complex process of transformation under the influence of objective market economic laws and historical factors will be significantly slowed down over time and has been accompanied by deep crises that have significantly reduced economic growth in recent years. The purpose of the study is to conduct a comprehensive scientific study of the characteristics of the country's economic and financial security system during pandemic and postpandemia and to develop a methodology to ensure economic security of the state in a transformational economy. The assessment was carried out, the main directions were identified.

Keywords: finance, socio-economic, postpandemic, security.

Daxil olub: 22.04.2022